

MEDICAL LACUNARS OF THE UZBEK LANGUAGE

Bakhodir Turdievich Suyunov

Associate Professor of Chirchik State Pedagogical University,
Doctor of Philological Sciences (DSs)

Abstract:

This article is devoted to external medical lacunar units in the Uzbek language and their application in the field of medicine.

The author of the article referred to scientific-theoretical sources in Uzbek, Russian, English, French, German and other foreign languages, used them on an analytical basis and revealed the specific features of external medical lacunae.

Especially, the fact that the article uses specific linguistic methods of mutual comparison of medical terms increases its theoretical and practical importance. Also, the article focuses on the emergence, development and importance of lacunar units today.

Therefore, in this article, lacunar units in medical terms are identified, and their meaning between the Uzbek language and other languages, that is, as an interlingual phenomenon, is highlighted.

Keywords: communication, lacuna, phenomenon, lexicon, reality, category, lexical unit, competence, ethnoculture, linguistic and cultural unit, modeling.

O‘ZBEK TILI TIBBIY LAKUNARI

Suyunov Baxodir Turdievich

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Dotsenti,
Filologiya Fanlari Doktor (DSs)

Annotatsiya

Mazkur maqola o‘zbek tilidagi tashqi tibbiy lakunar birliklar va ularni tibbiyot sohasiga tatbiq etish masalalariga bag‘ishlangan.

Maqola muallifi mavzuni yoritishda o‘zbek, rus, ingliz, fransuz, nemis tili va boshqa xorijiy tillardagi ilmiy-nazariy manbalarga murojaat qilib, ulardan tahliliy asosda foydalangan va tashqi tibbiy lakunalarning o‘ziga xos xususiyatlarini ochib bergan.

Ayniqsa, maqolada tibbiy terminlarni o‘zaro qiyoslashning o‘ziga xos lingvistik usullaridan foydalanilganligi uning nazariy va amaliy ahamiyatini oshiradi. Shuningdek, maqolada lakunar birliklarning paydo bo‘lishi, rivojlanishi va bugungi kundagi ahamiyatiga asosiy e’tibor qaratilgan.

Binobarin, ushbu maqolada tibbiy terminlardagi lakunar birliklar aniqlanib, ularning o‘zbek tili va boshqa tillar o‘rtasida, ya’ni tillararo hodisa sifatidagi mohiyati yoritib berilgan.

Kalit soʻzlar: kommunikatsiya, lakuna, fenomen, leksika, realiya, kategoriya, leksik birlik, kompetentlik, etnomadaniyat, lingvomadaniy birlik, modellashtirish.

Kirish (Introduction)

Hozirgi zamonaviy tilshunoslikning til va madaniyat oʻrtasidagi oʻzaro aloqalarini oʻrganuvchi dolzarb masalalaridan biri – bu madaniyatlararo kommunikatsiya (MK) hisoblanadi. Bu esa, koʻpincha, kommunikatsiya jarayonida oʻzaro aloqaga kirishuvchi tomonlarning milliy-madaniy oʻziga xosligi bilan bogʻliq.

Madaniyatlararo kommunikatsiya tomonlarning tili va madaniyati oʻrtasidagi doimiy hamkorlik sharoitida amalga oshadi va bunda muayyan til tizimi va madaniyatlararo har xillik, oʻziga xosliklar voqelanadi.

Madaniyat nazariyasida *lakuna* termini yordamida til va madaniyatlararo “madaniy masofa” saqlanib turadi. U umumgumanitar soha termini sifatida kommunikatsiya jarayonida yuzaga keladigan “*har xillik*”, “*mos kelmaslik*”, “*lingvistik ojizlik*”, “*ma’nosizlik*”, “*farqlanish*” kabi qator bir-biriga yaqin tushunchalarni ifoda etadi.

Xorijiy tilshunoslikda “lakuna” hodisasining yuzaga kelishi ayrim til va madaniyat fenomenlari universalligi (lingvistik va madaniy universallik) va ma’lum bir madaniyatda ushbu fenomenning taqdim etilmaganligi bilan izohlanadi. Shuningdek, lakunar birliklar bir tilning oʻzida ham kuzatilishi mumkin. Garchi ma’no jihatdan bir-biriga yaqin boʻlgan leksemalar mavjud boʻlsa-da, baribir til zaxirasida, uning leksik tizimida “*boʻsh joylar*”, “*toʻldirilmagan joylar*” koʻp boʻladi. Bunda tildagi muayyan tushunchalar aniqlanmagan, umumisteʼmolga kirmagan yoki qoʻllanmagan boʻladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review)

Tashqi tibbiy lakunar birliklar tushunchasini ilm-fanda birinchilardan boʻlib qoʻllagan buyuk mutafakkir Alisher Navoiy hisoblanadi. U oʻzining “Muhokamat-ul lugʻatayn” (“Ikki til muhokamasi”) asarida turkiy til bilan fors-tojik tilini oʻzaro qiyosiy tahlil qilib, turkiy tildagi ayrim soʻz va tushunchalarning fors-tojik tilida mavjud emasligini, yaʼni madaniy boʻshliq haqidagi ilk gʻoyalarni ilgari surdi.

Masalan, “*Va xoʻblarning koʻz va qoshlari orasinki, qabogʻ derlar. Forsiyda bu uzvning oti yoʻqtur*”, “*Va husn taʼrifida ulugʻroq xolgʻakim, turklar meng ot qoʻyupturlar, alar ot qoʻymaydurlar*”.

“*Eguliklardin agarchi qoʻy muchalaridin baʼzigʻa ot qoʻyupturlar, ammo orqani va oshugʻlugʻ ilikni va yon soʻngakni va qoburgʻani va ilikni va oʻrta ilik va boʻgʻuzlagʻuni turkcha ayturlar. Va yana baʼzi yemaklardin qaymogʻ va qatlama va bulamogʻ va qurut va uloba va mantu va quymogʻ va urkamochni ham turkcha ayturlar*” [1].

Lakuna hodisasi maʼlum fan yoki soha doirasida turlicha til va madaniyat egalari tomonidan subʼektlararo hodisa sifatida, avvalo tarjima nazariyasi va madaniyatlararo kommunikatsiya (oʻzaro aloqalar)da oʻrganilib, tahlil qilingan [2].

Tilshunoslardan I.A.Sternin va G.V.Быкова muayyan xalqlarning oʻzaro aloqalaridagi lakunalarni 2 ta asosiy turga – *ichki* va *tillararo* lakunalarga ajratadi [3].

Ular: bir til ichidagi lakunalar, ya'ni ichki lakunalar (*bir tilning o'zida u yoki bu leksik birlik yoki ayni ma'nodagi so'zning yo'qligi*) va tillararo lakunalar (*bir tildagi leksik birlik yoki ayni ma'nodagi so'zning boshqa tilda mavjud emasligi*).

Ta'kidlash o'rinliki, til tizimida bunday birliklarning mavjud bo'lmashligi yuqoridagi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ushbu so'z yoki tushunchaning yo'qligi tufayli emas, balki unga bo'lgan kommunikativ ehtiyojning, uni iste'foda etish ehtiyojining yo'qligi sabablidir.

Ko'pchilik tilshunoslar lakuna tushunchasini umumiy ma'noda uzual aloqaning holati, jarayoni va realiyaga xos xarakterga ega bo'lgan hodisa sifatida ham talqin qilishadi [4].

Shunday qilib, *lakuna* termini keng ma'noda qiyoslanayotgan til va unumadaniyat vakillarining o'ziga xos milliy xususiyatlarini o'zida mujassam etsa, tor ma'noda bir til yoki tillar doirasida mavjud bo'lmagan so'z yoki leksik birliklarni o'zida qamrab oladi. Yana shuni ham ta'kidlash kerakki, lakuna terminining fanda va falsafada umumnazariy qoidasi hali mavjud emas [5]. Ayniqsa, falsafa tarixida uning turlicha fenomenlari talqin va tadqiq qilingan. Bu fenomenni anglab olishning murakkabligi shundaki, bir tomondan lakuna o'zida bir til yoki bir necha tillar doirasida mavjud predmetni aks ettirsa, ikkinchi tomondan mavjud bo'lmagan predmet yoki voqea-hodisani, ya'ni yo'q ma'noni, tizimli bo'shliq, ochiqlikni aks ettiradi. Shuning uchun ham mazkur fenomen tillar o'rtasida turlicha nuqtai nazarni yuzaga keltirgan.

Ko'pgina tadqiqotchilar bunday o'zaro nomutanosiblikni, ya'ni bir tilda bo'lib, ikkinchi tilda mavjud bo'lmashlikni nafaqat tilning leksik qatlamida, balki qiyoslanayotgan tillarning grammatik qatlamida ham bo'lishini ta'kidlaydilar. Masalan, tilshunoslardan V.L.Muravyov fransuz tilida ko'p qo'llaniladigan, umumqabul qilingan *mon, ton, son* singari sifat so'zlar rus tilida grammatik kategoriya sifatida o'z analogiga ega emasligini qayd etadi [6].

Xuddi shunday tahlillar tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan etnopsixolingvistik tadqiqotlarda ham "madaniy hodisa" sifatida ko'zga tashlanadi. Ular badiiy tarjima asarlari asosida til va madaniyatlardagi o'zaro farqni o'rganib chiqib, shunday xulosaga kelishadi:

Badiiy tarjimalarda xato yoki tushunarsiz darajadagi g'ayritabiiy nomutanosibliklar, o'zaro mos kelmaslik tillar fenomenidagi o'ziga xoslikning belgisi yoki o'zga tilning xarakterli psixologik xususiyatidan kelib chiqadi.

Ingliz tilshunosi K.Xeyl tub avstraliyaliklar tili va etnomadaniyatini ingliz tilida so'zlashuvchilarning tili bilan solishtirar ekan, "gap" ("bo'shliq" ma'nosida) terminidan foydalanadi [7].

Bu o'rinda mavjud bo'lmagan kategoriya til va madaniyat o'rtasidagi nomutanosiblikning kelib chiqishiga xizmat qilgan. Biroq, mazkur sohalardagi tushunchaning umumiy nomini yaratish zarurati tug'ilganda, chet ellik tadqiqotchilar umumqo'llanadigan "lakuna" terminini qabul qilishgan.

Taniqli nemis yozuvchisi G.Karau o'z asarlarida nemis tilida so'zlashuvchilarning o'ziga xos madaniyatini saqlagan holda, quyidagicha realiyadan lakunar birlik sifatida maqsadli foydalangan:

"*Da endlich steht er unter der heißen Dusche, trinkt, schon im Halbschlaf, einen Magenbitter, genießt wie sich alles in ihm entspannt und löst*" [8].

"*Potom on stoit pod goryachim dushem, polusonnyy pet magenbitter i s naslajdeniem ouuuuqet vo vsem tele priyatnuyu teplotu i pokoy*" [9].

Tarjimasi:

“So‘ngra u issiq dush tagida turib, yarim uyquda **magenbitter** (oshqozon uchun shifobaxsh giyohlardan tayyorlangan achchiq damlama) ichadi va huzurlanib, butun tanasida yoqimli issiqlik va xotirjamlik his etadi”.

Ayrim gumanitar soha tadqiqotchilari ushbu tushunchani qabul qilish masalalari bilan shug‘ullanib, uning falsafa, psixologiya, didaktika, madaniyatshunoslik fanlari uchun ahamiyatini ko‘rsatishga harakat qilishgan [10, 11].

Terminlardagi, til va madaniyatdagi o‘zaro nomuvofiqlik turlicha, ya‘ni “ekvivalentsiz leksika”, “zid so‘zlar”, “realiyalar”; tilning leksik qatlamiga nisbatan “etnoeydema”, “qorong‘i joylar”, “chuqurcha”, madaniyatdagi milliy o‘ziga xoslik nuqtai nazaridan “muloqotga to‘siq bo‘luvchilar”, deb ham atalgan.

Umumiy ma‘noda lakuna ikki yoki undan ortiq lingvomadaniy birliklardagi tushuncha, til va boshqa hissiy holatlarni qiyoslash natijasida yuzaga keladigan nomutanosiblikdir.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology).

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilganiga 30 yil to‘lishi munosabati bilan bildirilgan “**Globallashuv sharoitida milliy tilimizning sofligini saqlash, uning lug‘at boyligini oshirish, turli sohalarda zamonaviy atamalarning o‘zbekcha muqobilini yaratish, ularning bir xil qo‘llanishini ta‘minlash dolzarb vazifa bo‘lib turibdi**”¹, degan fikrlari ushbu tadqiqotning metodologik asosi bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida *semantik, tarixiy va sinxronik tahlil, mantiqiy-tavsifiy* metodlardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Ikki va undan ortiq tillardagi lakunalar tillararo lakunani, ya‘ni *tashqi lakunani* yuzaga keltiradi.

Bir tilda mavjud bo‘lgan leksik birlik yoki so‘z boshqa tilda mavjud bo‘lmasligi, shuningdek ayni so‘zga ekvivalent birlik yo‘qligi sababli o‘zga tilda shu so‘zni ifodalash imkoniyati bo‘lmaydi. Bunday birliklar, odatda izohlash yoki tasvirlash orqali yoki noekvivalent so‘zlar orqali ifodalanadi.

Quyida bir necha shunday leksik birliklarni ko‘rib chiqamiz:

Abkam – (ar.), “gung”, “soqov”, “tilsiz”, “lol” bo‘lib qolish, tildan qolish. Masalan, *Dard meni qilibdur ul sifat abkamki, ayta olmasmen* (A.Navoiy). Abkam termini til va ongni yo‘qotish, nutni yo‘qotish kasalligi, shunday kasallikning nomi. Kasallik bosh miya faoliyati bilan bog‘liq holda yuzaga keladi. Abkam termini qadimda kundalik hayotda ko‘p qo‘llanilgan, biroq bugungi kunda kamdan-kam ishlatiladi.

Bu leksema arabcha, ot so‘z turkumiga kiradi, turdosh ot, nima so‘rog‘iga javob bo‘ladi. Qadimda uning arabcha *alkan* shakli ham ishlatilgan. Alkan so‘zi aslida “gung”, “soqov” ma‘nolarida qo‘llanilgan. Masalan,

¹ Мирзиёев Ш. “Халқ сўзи” газетаси. // 2019 йил 21 октябрь. “Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг 30 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи”.

*Do 'st zikrini gar etsam ta 'til,
O 'zga so 'zdin tilim alkan bo 'lsun (M.Xorazmiy).*

Absans – (fr.), ABSENCE – qisqa muddatga, 1-2 sekund hushdan ketish va hodisani eslay olmaslak. Masalan, *Baxtsiz hodisadan so 'ng, Salim aka absans holatga tushdi.* Bunday holat turlicha sabablarga ro 'y berishi mumkin. Organizmning ichki holatlari, shuningdek tashqi ta 'sirlarga ko 'ra yuzaga keladi. Kishilarda behushlik, jazava va tutqanoq tutganda kuzatiladigan sezuvchanlikning vaqtincha yo 'qolishi *absensiya* deyiladi.

Absans termini fransuz tilidan olingan bo 'lib, kasal, ya 'ni anormal holatning nomini anglatadi. Harakat bilan bog 'liq bo 'lganligi sababli ravish so 'z hisoblanadi.

Infarkt – (lot. Infarctus – to 'ldiraman, tiqishtiraman), odam organizmida uzoq vaqt qon yetishmasligi, shuningdek to 'satdan qon aylanishining buzilishi natijasida a 'zo yoki to 'qimaning biror qismi halok bo 'lishi, nekrozga uchrashi. Masalan, *Professor Nazarov infarktini boshidan o 'tkazganligi bois, odamlar bilan juda ehtiyot bo 'lib, vazminlik bilan munosabat qilardi.* Infarkt deyarli barcha a 'zolar (yurak, o 'pka, buyrak, taloq, ichaklar, bosh miya va b.)da kuzatiladi.

Koma – (yun. koma – chuqur uyqu), markaziy nerv sistemasi faoliyatining izdan chiqishi, butunlay hushdan ketish, tashqi ta 'sirlarga javob bermaslik, organizmning hayot uchun muhim faoliyatlari boshqarilishining buzilishi bilan ifodalanadi. Masalan, *Bola qattiq shamollashi va isitma ko 'tarilishi natijasida komaga tushib qoldi.*

Mosharo – (ar.), odamda qon xuruji va harorat chiqqan paytida paydo bo 'ladigan virusli, qonli yara, yaraning turi. Og 'ir oqibatlariga olib boradigan, yuqumli tanosil kasalligi. Masalan, *Madaminxonning a 'zoyi-badanini mosharo xuruji egalladi.* Bu termin qon sizishi bilan kechadigan yaraning turini ifodalaydi. Mosharo leksemasi qadimgi manbalarda uchraydi, bugungi kunda deyarli qo 'llanilmaydi.

Mo 'ndi – (f-t), odam tanasining biror (aslida mavjud bo 'lgan) qismini keyinchalik muayyan sabab bilan kesib olib tashlash tufayli mavjud bo 'lmasligi, yo 'qligi. Masalan, *Karomat akaning 50 yoshlardan so 'ng ikki qo 'li kesilib, mo 'ndi bo 'lib qoldi.* Mo 'ndi termini bugungi kunda ham xalq tilida keng qo 'llaniladi. Uning "sopol ko 'za", "xumcha" ma 'nolari ham mavjud. Masalan, *Bo 'zchi belboqqa yolchimas, kulol – mo 'ndiga (Xalq maqoli).*

Bu ot shunday kasal odamga nisbatan ishlatilganda, ma 'no ko 'chadi, sifatlashadi va sifat so 'z vazifasini bajaradi, belgi ma 'nosiga ega bo 'ladi. Kichkina, kalta, xumchaga o 'xshash, yumaloq odamlarga nisbatan ham mo 'ndi so 'zi ishlatiladi.

O 'zbek tilidagi tashqi lakunar birliklarni aniqlash va o 'rganish nafaqat tilshunoslik sohasi, balki tibbiyot sohasi ilm-fani uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Chunki shunday leksik birliklar asosida, dastlab, o 'zbek tili va boshqa tillarga oid tibbiy terminlarining *lakunalar lug 'atini*, so 'ngra ularning elektron korpusini shakllantirish ko 'zda tutilgan.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations).

1. Tashqi lakunar birliklar biror bir tilda boshqa tildagi tushunchaning so'z ko'rinishidagi ifodasi mavjud bo'lmasligi natijasida yuzaga keladi. Aslida bu tushuncha boshqa til yoki madaniyatda ham mavjud bo'lib, biroq mazkur tushuncha leksik birlik sifatida o'sha madaniyatning tilida voqelanmaydi.
2. Lakuna faqat tor ma'noda, tilning leksik qatlami doirasida tushuniladi. Umuman, lakuna tushunchasini til birliklarining barcha sohasiga tegishli fenomen, deb qarash maqsadga muvofiq.
3. Tibbiy terminlardagi tashqi lakunar birliklar o'zbek tiliga lotin, arab, yunon, tojik va fransuz tillaridan o'zlashgan (*xususan, infarkt, abkam, koma, mosharo, mo'ndi, absans kabi*) so'zlarda namoyon bo'ldi. Ularda, asosan, ot, ravish, sifat so'z turkumlari ishtirok etdi.

ADABIYOTLAR

1. Суюнов, Б. Т. (2023). Тезаурус – сўз семантикасини ёритувчи луғат. *Istiqlol va til*, 1(1), 22-25.
2. Суюнов, Б. Т. (2023). Ўзбек тили тиббий терминлари тезауруси. *Рисола*, 1(1), 4-7.
3. Suyunov, B. T. (2023). Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim – inson farovonligining omili sifatida. *Inson farovonligini o'rganishda fanlararo yondashuv*, 1(1), 20-23.
4. Суюнов, Б. Т. (2022). Тиллараро ташқи тиббий лакунар бирликлар. *ЎЗМУ хабарлари*, 1(3), 274-276.
5. Суюнов, Б. Т. (2022). Тиббий терминологиядаги лакунар бирликлар тезауруси. *ЎЗМУ хабарлари*, 1(5), 256-276.
6. Суюнов, Б. Т. (2022). Тезаурус – тизимлаштирувчи компьютер луғати. *ЎЗМУ хабарлари*, 1(7), 224-227.
7. Suyunov, B. T. (2021). Ayrim o'zbekcha tibbiy terminlar semantikasi va etimologiyasi. *Uluslararası türk dünyası YUNUS EMRE sempozyumu*, 1(1), 829-840.
8. Kadirova, O. K.; Kadirova, Z. Z. (2023). O'zbek teminologiyasi. *Darslik*, 1(1), 155.
9. Кадирова, О. Х. (2023). Русская литература начала хх века генезис проблемы циклизации в малой эпической форме. *ПАЁМИ ДОНИШКАДА*, 1(2), 408-412.
10. Kadirova, O. K. (2022). From the history of Russian-Uzbek literary relations (comparative typological analysis). *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 1(12), 1082-1088.
11. Kadyrova, O. K. (2020). Professional pedagogical activity its types and structure. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, 1(12), 93-96.
12. Кадырова, О. Х. (2002). Межлитературные типологические сопоставления в процессе преподавания. *Янги аср авлоди*, 1(1), 96.
13. Кадирова, О. Х. (2021). Использование учебного перевода как один эффективных приемов обучения русскому языку как иностранному в средней школе. *Современное образование и воспитание*, 1(1), 289-294.
14. Кадирова, О. Х. (2022). Мотивы свободы и одиночества в поэзии Лермонтова и Усмана Насыра. *Традиции и инновации в изучении и преподавании языков*, 1(1), 173-176.

15. Kadyrova, O. K. (2021). Foundations of artistic synthesis in the literatures of the west and the east at the present stage. *Innovative engineering and management research*, 10(01), 227-232.
16. Худайкулова, Г. К., Илясова, М. М., Садирходжаева, Н. С., & Исраилов, Ж. Д. (2023). Внедрение нового подхода к оценке качества системы образования в высших учебных заведениях республики узбекистан.
17. Nusratilloeyvna, M. S. (2023). Spiritual Space: Opportunities and Prospects. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(9), 230-234.
18. Абдурашитова, Е. В. (2023). Семья-Основной Фактор Воспитания Конкурентно-Способной Личности. *Diversity Research: Journal of Analysis and Trends*, 1(3), 66-70.
19. Vladimirovna, A. E. (2023). Tasks, The Implementation of Which Will Ensure the Food Security of the Republic of Uzbekistan. *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 16, 73-76.
20. Абдрашитова, Е. В. (2023). Семья Основной Фактор Воспитания. Конференция, 1(1), 822-825.
21. Yunusalievna, E. M., & Maxmudovna, K. M. (2023). Theoretical Foundations of Using the Possibilities of Mobile Learning in the Educational Process. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 10(2S), 3443-3453.
22. Суюнов, Б. (2022). Лақуналарни тиббий терминларга татбиқ этиш масаласи. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(1), 283-291.
23. Suyunov, B. (2021). Tezaurus va kompyuter texnologiyalariga doir. *Computer Linguistics: Problems, Solutions, Prospects*, 1(1).
24. Suyunov, B. T. (2021). Morphology and national-cultural features of medical terms related to color in the uzbek language. *EPRA International Journal of Research and Development*, 6(1), 193-199.
25. Suyunov, B. T. (2021). Etymology of medical terms translated into Uzbek from other languages. *EPRA International Journal of Research and Development*, 6(9), 315-321.

